

امیرکبیر و استقلال علمی

به نام خداوند رحمان و رحیم

امیرکبیر صدراعظم آزاده، مدیر و مدبر ایرانی در مدت کوتاه سه سال و چهارماه مدیریت و صدارت خود، خدمات ماندگار و شایانی بر جای گذارد که هر کدام مبدأ و منشأ تحولات و جریان‌های سیاسی، فرهنگی، مدیریتی و صنعتی در تاریخ ایران شد. گرچه بدخواهان نگذاشتند تا ثمره‌های شیرین تأسیس دارالفنون را ببینند، اما اثرات آن هم در حوزه آموزش عمومی و آموزش عالی و فرهنگ عمومی کشور بسیار عمیق و مهم بود. قبل از تأسیس دارالفنون، اولین مدرسه نوین در ایران، در دوره محمدشاه در سال ۱۲۵۴ هـ ق در ارومیه توسط کشیش آمریکایی برکینز ساخته شد و دومین مدرسه، به سبک نوین توسط اوزون کشیش فرانسوی در سال ۱۲۵۵ هـ ق تأسیس شد و در آن دوره، بقیه آموزش‌ها توسط مکتب‌خانه‌ها و مدارس دینی اجرا می‌شد و تقریباً سابقه‌ای به سبک مدارس جدید دیده نمی‌شود. اما بعد از تأسیس دارالفنون، روند تأسیس مدارس جدید به سبک نوین در سراسر کشور شکل گرفت و کم‌کم رایج شد که نمونه‌هایی از آن را می‌توان به شرح ذیل نام برد:

- مدرسه رشديه تبریز، در سال ۱۳۰۵ هـ ق در ششگلان تبریز
- مدرسه خیریه، در عصر مظفری به کوشش میرزا کریم‌خان سردار مکرّم
- مدرسه فیروز کوهی، با مشاورت شیخ هادی نجم‌آبادی تأسیس و به‌عنوان دومین دبستان با شیوه جدید بعد از مدرسه رشديه معروف شد.
- مدرسه علمیه، با همت احتشام السلطنه و علی‌خان نظام‌العلوم در ذی‌حجه ۱۳۱۵ هـ ق در تهران آغاز به کار کرد.
- مدرسه مظفریه، در جمادی‌الثانی ۱۳۱۶ هـ ق در تهران توسط حاج شیخ مهدی شریف کاشانی در محله بازار افتتاح شد.
- مدرسه بهشت آیین اصفهان، نخستین مدرسه دخترانه اصفهان که در سال ۱۲۷۹ خورشیدی در زمان مظفرالدین شاه قاجار توسط مسیونرهای مذهبی انگلیسی در شهر اصفهان تأسیس شد.

- مدرسه ادب/اصفهان، در سال ۱۲۴۹ خورشیدی توسط کشیش رابرت بروس در اصفهان تأسیس شد.
- مدرسه همایونی، در اصفهان هم در ۲۸ رجب سال ۱۲۹۸ تأسیس شد.
- مدرسه مظفریه شرافت (رشت)، در سال ۱۲۷۷ هـ ش به دستور محمد ولی خان سپهسالار (نصرالسلطنه) حاکم وقت گیلان در رشت تأسیس شد.
- مدرسه شوکتیه بیرجند، در سال ۱۲۶۹ هـ ش به دستور محمدابراهیم خان شوکت دوم در بیرجند تأسیس شد.
- مدرسه سعادت بوشهر، در سال ۱۲۷۸ هـ ش توسط احمدخان دریابگی حاکم بوشهر تأسیس شد.
- مدرسه احمدیه، در سال ۱۲۹۸ هـ ش در زابل به دستور شوکت الملک علم و توسط سید محمد فرزانه افتتاح شد.
- و ...

در حوزه آموزش عالی نیز قبل از تأسیس دارالفنون هیچ مؤسسه آموزش عالی نبود در واقع دارالفنون اولین مؤسسه آموزش عالی و مهارتی و تخصصی است که بعد از آن مدرسه نظام ۱۲۶۴ هـ ش و سپس مدرسه علوم سیاسی ۱۲۷۸ هـ ش و مدرسه کالج آمریکایی‌ها ۱۳۱۱ و مدرسه عالی حقوق و مدرسه عالی طب تأسیس و در ادامه دانشگاه تهران در ۱۳۱۳ هـ ش به‌عنوان اولین دانشگاه کشور تأسیس شد. بدین لحاظ بدون شک دارالفنون نقطه عطفی در توسعه نظام تعلیم و تربیت چه در حوزه آموزش عمومی و چه در حوزه آموزش عالی و حتی توسعه دانش و علم در کشور است. اما به نظر می‌رسد سؤالاتی در این زمینه مطرح است که آیا هدف و قصد مرحوم امیرکبیر از تأسیس دارالفنون توسعه دانش و فن بوده است یا هدف توسعه آموزش‌های نظامی است؟ اگر نامه‌های امیرکبیر را برای جذب اساتید دارالفنون بررسی کنیم می‌توانیم اساتید مدعو را به دو گروه تقسیم کنیم:

۱. متخصصان پزشکی، معدن‌شناسی، مهندسی و ریاضی، جراحی، فیزیک و داروسازی نقشه‌برداری و... ۲. پیاده‌نظام، توپخانه و سواره نظام.
و اگر بر تجربه‌ها و باز دیده‌های امیرکبیر از مدارس روسیه و طبیه و عسکریه عثمانی تأکید و تأمل کنیم و به تعداد ۸۵ نفر از فارغ‌التحصیلان اولین دوره دارالفنون در سال ۱۲۳۷ هـ ش به شرح ذیل نگاهی بیندازیم:

۲۹ نفر دانش آموز توپخانه، ۱۲ نفر پیاده نظام، ۴ نفر سواره نظام، ۲۰ نفر ریاضی و مهندسی، ۱۷ نفر پزشکی و ۴ نفر علوم طبیعی.

می‌توانیم تا حدودی تحلیل و تفسیر کنیم که توسعه علمی و فنی و مهارتی کشور برای کسب استقلال به معنی کلی، چه صنعتی، سیاسی و فرهنگی، از یوغ استعمار و استثمار، هدف و نیت نهایی این مرد بزرگ است و بس.

و این را جز از راه توسعه علمی و مهارتی بومی همین مردم و متکی به توان داخلی میسر نمی‌دانسته است (العلم سلطان) و لذا جامعیتی را در رشته‌های دارالفنون در همه ابعاد نظامی، علمی و مهارتی می‌توان دید و می‌توان نتیجه گرفت که این نیت خیر، باعث برکت و تحول در همه عرصه‌های تعلیم و تربیت کشور بعد از این اقدام مبارک شده است.

غلامرضا حمیدزاده